

**Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Б. ЖАМГЕРЧИНОВ АТЫНДАГЫ ТАРЫХ,
АРХЕОЛОГИЯ ЖАНА ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТУ**

Диссертациялык кеңеш Д 07.23.671

**Кол жазма укугунда
УДК: 33.327(575.2) (510) (043.3)**

Осмонов Сатимбай Маматович

**XXI КЫЛЫМДЫН БАШЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-ОРУС
КЫЗМАТТАШТЫГЫ**

07.00.02 – Ата Мекен тарыхы

Тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш академик М. М. Адышев атындагы Ош мамлекеттик технологиялык университетинде аткарылган

Илимий жетекчиси:	Абытов Байболот Капарович - тарых илимдеринин доктору, профессор, Ош мамлекеттик университетинин Чыгыш таануу институтунун Кол жазмалар фондунун жетекчиси.
Расмий оппоненттер:	Джуманалиев Акылбек Джуманалиевич - тарых илимдеринин доктору, профессор Алыкулова Гүлбү Корошовна –тарых илимдеринин кандидаты, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Кыргызстан тарыхы жана этнология кафедрасынын доценти
Жетектөөчү мекеме:	А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин Тарых кафедрасы. Дареги: 723500, Ош ш., Исанова көч, 73

Диссертация 2024-жылдын 15-мартында саат 13.00дө Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети жана Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Б. Джамгырчинов атындагы Тарых, археология жана этнология институтуна караштуу тарых илимдеринин кандидаты (доктору) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 07.23.671 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Бишкек ш., Фрунзе көч. 547. Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/072-7sm-mcz-hia>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин илимий китепканасынан (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу пр. 394), ошондой эле төмөнкү сайтынан таанышууга болот: <https://vak.kg/dissertacionnye-sovety/lk-d-07-23-671/>

Автореферат 2024-жылдын 13-мартында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, тарых
илимдеринин доктору:**

Карыева А. К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. 1991-жылы Кыргызстан көз карандысыздыгын жарыялагандан кийин өлкө жетекчилиги жакынкы жана алыскы чет өлкөлөр менен тынчтыкты сактоо саясатын жүргүзүүгө багыт алган. Ал мамлекеттин өнүгүүсүнүн улуттук спецификасы жана өтүп жаткан өткөөл мезгилдин өзгөчөлүктөрү менен аныкталуучу объективдүү жана субъективдүү өбөлгөлөргө ээ болгон.

Республика өзүнүн геосаясий абалына, болгон потенциалына жана улуттук кызыкчылыктарына жараша тышкы саясатты жүргүзө баштаган. Кыргызстан максаттуу балансташкан көп вектордук тышкы саясатты жүргүзүүгө аракет кылууда. Акыркы жылдары кыргыз мамлекети жакынкы жана алыскы чет өлкөлөр менен эки тараптуу кызматташтыкты бекемдөөдө жана өнүктүрүүдө олуттуу ийгиликтерге жетишти.

Кыргыз Республикасы көптөгөн өлкөлөр менен дипломатиялык, аскердик-техникалык, соода-экономикалык, маданий жана гуманитардык мамилелерди колдойт. Бирок дал ушул дүйнөлүк алдыңкы державалар (анын ичинде Россия) жана Борбордук Азия регионунун мамлекеттери анын ички жана тышкы өнүгүүсүнүн негизги тенденцияларын аныкташат.

Кыргыз Республикасынын тышкы саясий ишмердигинин реалдуу практикасы Россия Федерациясы мурдагыдай эле анын негизги өнөктөшү бойдон кала берерин тастыктайт. Россия менен байланыштын артыкчылыгы Кыргызстандын өнүгүү тарыхында алдын ала аныкталган жана көптөгөн факторлор менен шартталган. Биринчиден, акыркы он жылдыктарда эки мамлекеттин экономикасынын жана жашоо-турмушунун башка чөйрөлөрүнүн тыгыз өз ара байланышы менен коштолгон кылымдык жана саясий, экономикалык жана руханий байланыштар. Экинчиден, терең демократиялык өзгөрүүлөрдү ишке ашыруудагы, социалдык-экономикалык чөйрөдөгү кризистик көрүнүштөрдү жеңүүдөгү эки мамлекеттин максаттарынын жалпылыгы. Россия менен кызматташуу өлкөбүздүн мындан аркы өнүгүүсүндө анын узак мөөнөттүү коопсуздугун камсыз кылууга мүмкүндүк берет.

Акыркы жылдар Кыргызстан менен Россия Федерациясынын Эл аралык укуктун тең укуктуу субъекттери катары мамлекеттер аралык өз ара аракеттешүүсүнүн уникалдуу тажрыйбасына ээ болгон мезгил болуп калды. Топтолгон тажрыйбаны изилдөө эки өлкөнүн жашоо-турмушунун ар кандай чөйрөлөрүндө өз ара түшүнүшүүнү жакшыртууга мүмкүндүк берет. Татаал карама-каршылыктуу геосаясий кырдаалдын шартында соода-экономикалык мамилелерди кошпогондо, биз үчүн коопсуздук жана эмгек миграциясы чөйрөсүндө Россия менен кызматташуу маселелери маанилүү жана актуалдуу болуп саналат.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациялык иш автордун жеке демилгесинин натыйжасында аткарылды.

Изилдөөнүн максаттары жана милдеттери: Бул диссертациялык изилдөөнүн максаты - ХХІ кылымдын башындагы кыргыз-орус кызматташтыгын саясий чөйрөдө, коопсуздук жана эмгек миграциясынын чөйрөсүндө изилдөөгө алуу. Аталган максатка жетүү үчүн төмөнкү милдеттер коюлду:

- Аталган маселенин изилдөө деңгээлин аныктоо;
- Изилдөө объектисин жана предметин аныктоо;
- Изилдөө ыкмаларын жана методологиясын негиздөө;
- Изилденип жаткан маселенин булак таануучулук базасына мүнөздөмө жана ага баа берүү;
- Изилденип жаткан мезгилдеги Кыргызстан менен Россиянын саясий чөйрөдөгү мамилелерине талдоо жүргүзүү;
- Кыргыз-орус кызматташтыгын коопсуздук жана аскердик-техникалык чөйрөдө иликтөө;
- ХХІ-кылымдын башындагы Кыргызстандагы миграциялык процесстерди чагылдыруу;
- Россия федерациясынын миграциялык саясатына анализ жүргүзүү жана биздин эмгек мигранттарынын перспективаларынын жана көйгөйлөрүн изилдөө;
- Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде тиешелүү мамлекеттик бийлик органдарына практикалык сунуштарды даярдоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

Бул диссертацияда ХХІ кылымдын башындагы мамлекеттер аралык саясий чөйрөдө, ошондой эле Кыргыз Республикасынын коопсуздугу жана тышкы эмгек миграциясы сыяктуу тармактарда эки тараптуу кыргыз-орус кызматташтыгынын өнүгүү процессине изилдөө жүргүзүлдү. Төмөндөгүлөрдү илимий жаңылык деп атоого болот:

1. Изилденип жаткан маселенин факты жүзүндөгү материалдары системалаштырылды жана талдоо жүргүзүлдү;

2. Изилденип жаткан көйгөй боюнча изденүүчү тарабынан чогултулган айрым архивдик материалдар жана талаа материалдары илимий жүгүртүүгө киргизилди.

3. Жыйналган булактардын жана изилдөөлөрдүн негизинде Россиянын Кыргыз Республикасы жана ошол региондун коопсуздугу жаатындагы ролу анализденди;

4. Биздин эмгек мигранттарынын укуктук жана социалдык мүнөздөгү көйгөйлүү маселелери аныкталды;

Изилдөөнүн илимий-практикалык мааниси. Изилдөөнүн жыйынтыктары, биринчи кезекте, анын айрым жоболорун жана тыянактарын, кыргыз-россиялык кызматташуудагы учурдагы кырдаалды талдоо, орус багытта усулдарды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу менен алектенген тиешелүү түзүмдөр үчүн сунуштарды даярдоо үчүн берилген анык материалды колдонуу мүмкүнчүлүгүн берет. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары жалпы жана

атайын курстарды, Ата Мекендин тарыхы боюнча окуу жана методикалык колдонмолорду даярдоодо колдонулушу мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси:

- Улуттук кызыкчылыктарды эске алуу менен жүргүзүлгөн өз ара пайдалуу саясий-экономикалык кызматташтык, КР менен РФнын активдүү тышкы саясаты соода-экономикалык мамилелерди жакшыртуунун жана биздин өлкөнүн экономикасына россиялык инвестицияларды тартуунун кепилдиги болуп саналат;
- Биздин эмгек мигранттарыбызды РФ жана КР тарабынан кепилденген укуктук жана социалдык жактан коргоо биздин өлкөгө көбүрөөк финансылык келип түшүүлөрдү камсыз кылат.

Илимий иштеги коргоого коюлган негизги жоболор:

1. Изилденип жаткан проблеманы тарыхый талдоо, салыштырмалуу чоң көлөмдөгү изилдөөлөргө карабастан, андан ары терең изилдөөгө муктаж болгон Кыргызстан менен Россиянын коопсуздук жана эмгек миграциясы чөйрөсүндөгү, саясий тармактагы кызматташуу маселелеринин жетишсиз изилденгенин көрсөттү;

2. Изилдөөнүн методдору жана методологиясы изилдөөнүн максатына жана милдеттерине жараша колдонулат жана негизделет;

3. Изилденип жаткан көйгөйдүн булак таануучулук базасына мүнөздөмө жана баа берилди;

4. XXI-кылымдын башында жаңы муундагы прагматикалык саясатчылар бийликке келгенден кийин Кыргызстандын Россиянын тышкы саясатындагы ролунун жогорулагандыгы изилдөөдө далилденди;

5. Россия өзүнүн зор экономикалык жана геосаясий потенциалын эске алуу менен Кыргызстандын жана башка Борбордук Азия өлкөлөрүнүн коопсуздугун өнүктүрүүдө жана камсыз кылууда чоң роль ойнойт. Жалпы кызыкчылыктардын окшоштугу жана конкреттүү-тарыхый кырдаал, жалпы коркунучтардын болушу Россия менен региондун өлкөлөрүнүн ортосундагы аскердик-саясий кызматташтыкка өзгөчө маани берет;

6. Кыргызстан Россия менен келечекте тыгыз кызматташууга жана ар тараптуу интеграцияга узак мөөнөткө кызыкдар;

7. Эмгек миграциясы КМШ, ЕврАзЭС, ЖККУ, ШКУ алкагында өнүгүп жаткан интеграциялык процесстердин практикалык натыйжасы болуп саналат. Россиянын көптөгөн аймактарында эмгек мигранттары келечекте тереңдеп жана кеңейе турган белгилүү экономикалык орундарды ээлешти.

Издөнүүчүнүн жекече илимий салымы. Биз XXI кылымдын башындагы кыргыз-орус кызматташтыгына изилдөө жүргүздүк, изденүүчү чогулткан бир катар архивдик материалдар жана талаа материалдары илимий жүгүртүүгө киргизилди. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде изденүүчү тарабынан коопсуздук жана эмгек миграциясы чөйрөсүндө өз ара пайдалуу кызматташтыкты уюштуруу боюнча тиешелүү мамлекеттик органдарга практикалык сунуштамалар даярдалды.

Иштин апробацияланышы. Диссертациянын негизги мазмуну жана илимий жыйынтыктары республикалык жана эл аралык илимий, илимий-практикалык конференциялардагы баяндамаларда апробацияланган.

Жарыяланган илимий эмгектерде изилдөөнүн жыйынтыктарын чагылдыруу. Илимий жыйынтыктар жана практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАКтын талаптарына жооп берген, РИНЦ системасына кирген илимий басылмаларда жарыяланган 15 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациялык иштин түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш кириш сөздөн, төрт бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган булактардын тизмесинен жана адабияттардан турат. Диссертациялык иштин көлөмү 157 бетти түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Биринчи «**Изилденип жаткан маселенин тарыхнаамасы**» бөлүмүндө квалификациялуу жана так изилдөө максатында биз изилденип жаткан суроонун тарыхнаамасын төмөнкү эки багытка бөлдүк:

1. Ата Мекендик тарыхнаама
2. Чет элдик тарыхнаама

Биз изилдеп жаткан проблеманын тарыхнаамасы ХХI кк. башталган акыркы он жылдыктын бир катар эмгектеринде чагылдырылган, анда кыргыз-орус кызматташтыгы жана аларды өнүктүрүү маселелери ар кандай деңгээлде объективдүүлүк менен изилденген. Жалпысынан, постсоветтик эгемендүү жана көз карандысыз мамлекеттердин эл аралык мамилелер маселелери, постсоветтик мейкиндиктеги жаңы улуттук республикалардын дүйнөлүк коомчулуктагы ролу жана орду жана алардын эл аралык аренадагы таасиринин деңгээли бир катар түрдүү өлкөлөрдүн окумуштуулары тарабынан изилденгенин белгилей кетүү керек.

Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын толук кандуу эл аралык мамилелеринин калыптанышы, жана андан ары өнүгүшү эки өлкөнүн бир катар окумуштууларынын көңүл чордонунда болду.

Биринчиден, эгемендүү жана көз карандысыз Кыргызстандын тышкы саясатын жана эл аралык байланыштарын талдоого арналган Ата мекендик окумуштуулардын жана дипломаттардын жалпы иштерин белгилей кетүү керек. Эл аралык мамилелердин калыптанышынын жана өнүгүшүнүн жана постсоветтик мезгилдеги кыргыз-орус байланыштарынын башталышынын алгачкы кадамдарын К.Токтомушев изилдеген. Ошондой эле саясий илимдердин доктору, профессор А.Жекшенкулов Борбордук Азия мамлекеттеринин дүйнөлүк коомчулуктагы интеграциясынын көйгөйлөрү жана перспективалары менен таанышты.

Н.М.Омаровдун «**Стратегиялык аныкталбаган доордогу Кыргыз Республикасынын тышкы саясаты**» монографиясы чоң кызыгууну туудурат. Бул эмгекте автор биринчилерден болуп, чет элдик, ата мекендик булактардын

жана расмий документтердин кеңири чөйрөсүнө таянып, Кыргыз Республикасынын тышкы саясатынын эволюциясы жана трансформациясы маселелерин глобалдык коопсуздук проблемаларынын контекстинде изилдеп, талдап чыккан.

В.А. Воропаеванын эң маанилүү макаласы **«Кыргызстан-Россия: тарых жана азыркы учур»**. Автор Россия менен Кыргызстандын ортосундагы мамилелердин тарыхын кеңири чагылдырып, эки өлкөнүн мамлекеттер аралык мамилелеринин азыркы абалын билгичтик менен айкалыштырган.

Мамлекеттер аралык мамилелерди изилдөөдө Б.К.Пазиловдун **«XXI-кылымдагы кыргыз-орус мамилелери: карама-каршылыктар жана перспективалар»** деген макаласы өзгөчө кызыгууну туудурат. Анда автор Кыргызстан менен Россия Федерациясынын ортосундагы эки тараптуу мамилелердин азыркы этаптагы көйгөйлөрүн изилдеген. Карама-каршылыктарды жана аларды чечүү жолдорун изилдөөгө көп көңүл бурулат. Ал белгилегендей, Кыргызстандагы түстүү ыңкылаптар кыргыз-орус мамилелери үчүн олуттуу сыноо болуп калды. Автор кыргыз-орус мамилелери, албетте, алардын жашоосунун азыркы тарыхында эки ача мүнөзгө ээ экенин баса белгилеген. Бул союздаштык жана стратегиялык өнөктөштүк менен эки тарап тең алардын кызматташтыгынан эч качан шек санабаганы белгиленген. Кыргыз-орус мамилелеринин азыркы деңгээли «Союздаш өлкөлөр» жана «Стратегиялык өнөктөштөр» катары мүнөздөлөт.

К.К.Кутбидиновдун **«Кыргызстан менен Россиянын аскердик-саясий кызматташтыгынын көйгөйлөрү»** деген макаласы. Макалада СССР кулагандан кийин аскердик-саясий чөйрөдө эки тараптуу кыргыз-орус мамилелерин түзүү процесси каралып, бул мамилелердин көйгөйлүү аспектилері аныкталган. Кызматташтыктын өзөктүү пункту мамлекеттердин эл аралык терроризм, экстремизм жана эл аралык баңги трафики сыяктуу жаңы чакырыктарга жана коркунучтарга биргелешип каршы туруу болуп саналат. Белгиленген мамлекеттердин ортосундагы аскердик-саясий кызматташтыктын негизги багыттары аныкталды, алардын Борбордук Азия чөлкөмүндө коопсуз чөйрөнү камсыз кылуу үчүн мааниси далилденди.

Биз изилдеп жаткан мезгилдеги эки өлкөнүн миграциялык маселесинин көптөгөн проблемалары тарых илимдеринин кандидаты, доцент Г. М. Шейшекееванын **«Тышкы эмгек миграциясы жана анын Кыргызстан үчүн кесепеттери»**, **«Кыргызстандын калкынын Россия Федерациясына миграциясы: тарыхый анализ»**, **«Көз карандысыз суверендүү республиканын калыптануу мезгилиндеги Кыргызстандагы миграциялык процесстер»** ж.б. макалаларында каралган. Автор эгемендүү Кыргызстандын калыптануу баскычындагы негизги көйгөйлөрдүн бири, азыркыдай эле, миграция маселеси, б.а. республиканын калкынын негизинен Россия Федерациясына кетип жатышы экенин баса белгилейт. Миграциялык процесстердин абалы, алардын себептери, кесепеттери жана бул актуалдуу проблеманы чечүү жолдору көз карандысыздыкка жана эгемендикке ээ болуу мезгилинен тартып чагылдырылды.

Россия Федерациясынын Кыргыз Республикасындагы мурдагы атайын жана Ыйгарым Укуктуу элчиси Г.Рудовдун – **«Россия - Кыргызстан: Россия-кыргыз мамилелери: тарых жана заманбаптык»** монографиясын өзгөчө белгилеп кетүү керек. Анда негизги басым XX к. аягы жана XXI к. башында Россияда жана Кыргызстанда көз карандысыздыкка ээ болуу менен өз алдынча тышкы саясаттын калыптануу жана өнүгүү процесси башталган. Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын ортосунда дипломатиялык мамилелерди орнотуу жөнүндө протоколго кол коюлгандан бери (20.03.1992ж.) эки мамлекет тең эгемендүү, өз ара мамилелерин өз алдынча жана эл аралык укуктун тең укуктуу субъектилери катары кура баштаганын белгиледи. Алар тынчтыкты, коопсуздукту жана туруктуулукту жайылтуу, ошондой эле 1961-жылдагы дипломатиялык мамилелер жөнүндө Вена конвенциясынын жоболору, БУУнун Уставы, Хельсинки корутунду актысы, Париж Хартиясы жана башка документтер сыяктуу принциптерди жетекчиликке алышкан. Россия Федерациясы жана Кыргыз Республикасы өз мамлекеттеринин ортосундагы достук байланыштарды кеңейтүүгө жана интеграциялык процесстерди өнүктүрүүгө умтулушат.

Г.А.Рудовдун **«Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн калыптанышы жана орус-кыргыз мамилелеринин өнүгүшү»** деген докторлук диссертациясынын да мааниси чоң. Изилдөөнүн автору кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн проблемаларын жана орус-кыргыз мамилелеринин негиздерин, эгемендүү мамлекеттердин ортосундагы дипломатиялык мамилелердин түзүлүшүн, Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын мамлекеттер аралык мамилелеринин негиздерин, келишимдердин жана макулдашуулардын геосаясий табиятын изилдеген. Россия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердин өзгөрүшү. Мындан тышкары, автор Кыргызстандын тышкы экономикалык байланыштарынын өзгөчөлүктөрүн жана аларды өркүндөтүү перспективаларын, көйгөйлөрүн жана өнүгүү перспективаларын, Россия менен Кыргызстандын элдеринин руханий дүйнөсүн байланыштырган маданиятын, ошондой эле баңги затын мыйзамсыз жүгүртүүгө каршы күрөштө биргелешкен аракеттерди изилдеген, курал-жарак аткезчилиги жана терроризм, ислам экстремизми, аскердик тармакта кызматташуунун негиздери жана келечеги ж.б.

Россиялык окумуштуулардын катарында биз изилдеген көйгөйлөр жарым-жартылай к.е. Мещеряковдун **«Россия Федерациясынын Борбордук Азиядагы тышкы саясатынын 1991-2012-жылдардагы эволюциясы»** аттуу диссертациялык изилдөөсүндө чагылдырылган. Автор өз изилдөөлөрүндө Россиянын Борбордук Азиядагы тышкы саясий курсунун калыптанышына тиешелүү маселелерди ачып берген. Россия Федерациясынын бүтүндөй Борбордук Азия мамлекеттери менен мамилелеринин мезгилдүүлүгү, атап айтканда орус-казак, кыргыз, тажик, түркмөн жана өзбек мамилелери. Бул диссертацияда 1991-2012-жылдардагы орус-кыргыз мамилелери, алардын кызматташтыгынын стратегиялык мүнөзү, глобалдык карама-каршылыктардын, коопсуздук коркунучтарынын күчөшүнүн фонунда ассиметриялуу союздук өз

ара аракеттенүүнүн кеңейиши жана башка көптөгөн нерселер өзүнчө чагылдырылган. Башка диссертациялар сыяктуу эле, бул диссертациялык изилдөө эки өлкөнүн тарыхнаамасынын өнүгүшүнө талашсыз салым кошкон.

Россия Федерациясынын Кыргыз Республикасындагы дагы бир мурдагы Атайын жана Ыйгарым укуктуу Элчиси В.Власовдун **«Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын стратегиялык өнөктөштүгү: өбөлгөлөрү жана негизги багыттары»** аттуу монографиясы мындан кем эмес мааниге ээ, ал Россия менен Кыргызстандын мамлекеттер аралык мамилелеринин Форматы катары стратегиялык өнөктөштүктү изилдөөгө, анын алдын ала шарттарын, факторлорун жана шарттарын аныктоого арналган.

Биздин карамагыбызда бир катар окумуштуулардын бекем жана көлөмдүү макалалары бар. Биринчи кезекте россиялык окумуштуулар Р.Зверев, и. Савин, в. Беляевдин **«Россия-кыргыз мамилелери: тарых жана азыркы учур»** аттуу макалалары. Анда авторлор орус-кыргыз мамилелерине анализ беришет.

Борбордук Азиядагы акыркы он жылдыктардагы окуялар Орто Азияда, атап айтканда Кыргыз Республикасында өз таасирин бекемдөөгө умтулган, кылым башында дүйнөлүк державалардын регионго тездик менен кирип жаткандыгынан кабар берери белгиленди. Кыргызстандын эң маанилүү стратегиялык өнөктөштөрүнүн бири-Россия. Мамлекеттер аралык мамилелердин негиздерин жана негизги принциптерин аныктаган биринчи келишимге 21-жылдын 1991-июнунда президент Б.Ельциндин Бишкекке расмий сапары учурунда кол коюлган. 1992-жылдын жазында. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосунда дипломатиялык мамилелерди орнотуу жөнүндө протоколдорго кол коюлду.

Бул бөлүмдү жыйынтыктап жатып, кыргыз жана орус тарыхнаамасында копиялангандардын көпчүлүгү биздин диссертациялык изилдөөлөрүбүздүн изилденип жаткан маселелери менен тыгыз байланышта экендигин белгилөөгө болот. Андан тышкары, эки өлкөнүн окумуштууларынын илимий изилдөөлөрү биздин диссертациянын тарыхый бөлүмүнүн көрүнүктүү бөлүгү катары тайманбастык менен чыга алат, б.а. бул эмгектердин, илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын бардыгы илимий-колдонмо мүнөзгө ээ.

Тарыхый сереп кыргызстандык жана россиялык окумуштуулар тарабынан биз изилдеп жаткан мезгилдеги Кыргыз-Россия мамлекеттер аралык мамилелеринин негизги көйгөйлөрүн чагылдыруу боюнча зор иштер аткарылганын күбөлөндүрөт.

Диссертациялык иштин экинчи бөлүмү «Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздери жана ыкмалары». Тарых илиминин методологиясы конкреттүү илимий изилдөөнүн компоненттеринин мүнөздөмөсүн, тагыраагы предметтин объектисин, изилдөө маселелерин, изилдөө методдорунун жыйындысын, колдонулган каражаттарды жана коюлган максаттарды жана милдеттерди чечүү үчүн зарыл болгон ыкмаларды берери жалпыга белгилүү.

Кыргызстан менен Россиянын өнөктөш өлкөлөрүнүн ишин эл аралык аренада изилдөө методологиясы, ошондой эле ченемдик-укуктук изилдөө

методу тыгыз өз ара байланышта колдонулган. Кыргызстан менен Россиянын мисалында кызматташууну изилдөөнүн бир катар заманбап ыкмалары Эгемендик жана көз карандысыздык жылдарында эки өлкөнүн өз ара байланышын талдоодо биз үчүн зарыл болгон.

Тарых илиминин атайын методдорунун ичинен салыштырмалуу тарыхый ыкма эң көп колдонулган. Ал тарыхый процесстин тенденцияларын аныктоого мүмкүндүк берет, аны мезгилдештирүүнүн илимий базасын түзөт, тарыхтагы жалпы жана өзгөчө нерселерди көрсөтөт, кубулуштардын кургактыгына кирүүгө мүмкүндүк берет. Ошентип, диссертациялык иштин теориялык-методикалы негизи Системалык анализ ыкмасы болгон. Ал Кыргыз-орус кызматташтыгын изилдөө максатында тандалып алынган. Изилдөөнүн жүрүшүндө автор Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосундагы мамилелердин белгилерин аныктоо сыяктуу методологиялык Тартиптин мындай көйгөйүнө туш болгон. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын мамлекеттер аралык мамилелеринин актуалдуу маселелерин конкреттүү-тарыхый шарттарда кароого мүмкүндүк берген историзм принциби биздин изилдөөнүн маанилүү принциби болуп саналат. Алар мамлекеттер аралык мамилелердин жаралышынан азыркы шарттарда бул мамилелердин калыптанышына жана өнүгүшүнө чейин чагылдырылган.

Илимий методдордун негизинде Борбордук мамлекеттик архивдин (КР БМА) фонддорунун булактары талданган жана изилденген., Коомдук саясий документтердин Борбордук мамлекеттик архивинин (КР БМАОПД). архиви, РФ архивдеринин электрондук документтери, КР Президентинин Аппаратынын, Жогорку Кеңешинин жана башка расмий бийлик органдарынын электрондук расмий сайттары.

Изилдөө иштеринин объектиси болуп кылымдын башындагы кыргыз-орус кызматташтыгы эсептелет.

Изилдөөнүн предмети - мамлекеттер аралык саясий чөйрөдө, ошондой эле коопсуздук жана миграция сыяктуу тармактарда кыргыз-орус кызматташтыгы.

Албетте, булак таануу – бул тарыхый булактарды-жазуу, буюм, сүрөт, оозеки, этнографиялык, лингвистикалык, кино-, фото- жана фонодокументтерди, ошондой эле электрондук булактарды изилдөөнүн теориясын, методикасын, техникасын жана тарыхын иштеп чыгуучу тарых илиминин тармагы.

Биздин өлкөнүн архивдеринде өзгөчө КР Президентинин Архив фондунда булак таануу базасы катары биз мурда жолукпаган расмий документтерди, архивдик материалдарды жана анча белгилүү эмес маалыматтарды таап, карап чыгып, илимий жүгүртүүгө киргиздик.

Ошентип, биздин изилдөөнүн булактарын Кыргызстандын жана Россиянын бийликтеринин расмий документтери түзөт. Бул мыйзамдар, ченемдик укуктук актылар, макулдашуулар, келишимдер, жарлыктар, жоболор, статистикалык жана иш кагаздарын жүргүзүү.

Алар биздин жазмаларды табылган, иштелип чыккан жана материалдарды жана каражаттарды илимий жүгүртүүгө киргизилген.

Маселе боюнча, ошондой эле маанилүү булагы мезгилдүү болуп саналат. Өлкөдөгү бардык маанилүү окуялар өз кезегинде гезиттерде жана илимий журналдарда чагылдырылган. Мамлекет башчыларынын сүйлөгөн сөздөрү, алардын жолугушуулары мамлекеттик ЖМКларда чагылдырылып, мезгилдүү басылмаларда жарыяланып турду. Өз мезгилинин Борбордук коомдук саясий басылмалары «Слово Кыргызстана», «Вечерний Бишкек» жана башка басылмалар болгон. Орус басылмаларында «Известия», «Комсомольская Правда», «орус гезити» ж. б.

Жалпысынан алганда, Кыргыз-Россия мамлекеттер аралык мамилелерин көп тараптуу, тарыхый-саясий өнүктүрүүнүн проблемалары, миграциялык процесстин актуалдуу маселелери, аларды жөнгө салуунун мүмкүн болгон жолдору жана биз изилдеп жаткан мезгилде аларды мамлекеттик деңгээлде ченемдик-укуктук жактан камсыз кылуу салыштырмалуу жакшы изилденгенин жана бир катар олуттуу изилдөөлөр бар экенин тарыхый талдоо көрсөтүп турат.

Ошентип, бул бөлүмдө биз ушул мезгилдеги кыргыз-россия кызматташтыгынын теориялык-методологиялык негиздерин жана изилдөө методдорун карап чыктык.

Үчүнчү главада «Россия Кыргыз Республикасынын стратегиялык өнөктөшү» Россия менен Кыргызстандын эл аралык укуктун тең укуктуу субъектилери катары мамлекеттер аралык өз ара аракеттешүүсү каралат. Эгемендүү Кыргызстан менен Россиянын мамилесиндеги жаңы таяныч пункту 1991-жылы алардын ортосундагы мамлекеттер аралык мамилелердин негиздери жөнүндө келишимге кол коюлган. Ушул учурдан тартып КР менен РФнын саясий багыты-бул радикалдуу экономикалык реформалар, демократиялык укуктук мамлекеттин курулушу. Дээрлик жаңысы боюнча мамлекеттер аралык мамилелер түзүлүүдө. Суверендүү мамлекеттердин эл аралык ишмердүүлүгүндөгү өзөктүү элемент болуп ар бир тараптын кызыкчылыктарынын акылга сыярлык айкалышынан келип чыккан эки жактуу жана көп кырдуу багыттар боюнча тышкы саясий курс эсептелет.

Россия 11-сентябрда, 2001-жылдын кайгылуу окуялардан кийин Борбордук Азияга жаңыдан карады. Буга дүйнөлүк коомчулуктун, биринчи кезекте АКШнын аймакка көңүл буруусунун кескин жогорулашы да чоң салым кошкон.

Түзүлгөн геосаясий кырдаалдын шартында Россия Борбордук Азияда абдан динамикалуу саясат жүргүзүп жатат.

XXI кылымда биздин мамлекеттер стратегиялык өнөктөш катары киришти. Алардын өз ара аракеттешүүсү эки өлкөнүн тышкы саясий, тышкы экономикалык жана аскердик-стратегиялык курстарында башкы приоритет болуп калды. Бул принципалдуу жана узак мөөнөттүү мүнөздөгү факторлордун комплекси менен шартталган. Алардын арасында:

- СССРдин алкагында республикалардын 70 жыл чогуу жашаганында гана эмес, терең тарыхка сиңген тарыхый жалпылык;

- Борбордук Азия элдеринин коомдук жана маданий турмушунда зор роль ойногон орус цивилизациясы, аларды дүйнөлүк маданияттын казынасына алып келген;

- терең демократиялык өзгөрүүлөрдү ишке ашыруудагы, социалдык-экономикалык чөйрөдөгү кризистик көрүнүштөрдү жеңүүдөгү максаттардын жалпылыгы;

- аскердик-стратегиялык ойлор, Россиянын регионалдык туруктуулукту жана күчтөрдүн тең салмактуулугун сактоонун кепилдиги катары кабыл алынышы, туруксуздуктун толкундарына биргелешкен аракеттерге каршы туруу зарылдыгы;

- миграциялык режимди иштеп чыгууга, Кыргызстанда жашаган орустардын мыйзамдуу укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого байланышкан көйгөйлөрдү жөнгө салуу;

- географиялык жакындык жана объективдүү жана субъективдүү мүнөздөгү бир катар башка факторлор.

Эл аралык антитеррористтик коалициянын алгачкы күндөрүнөн бери Кыргызстан ага активдүү катышып келет. Буга көбүнчө 1999-2000-жылдары эл аралык террористтердин агрессиясына туш болгон өлкөнүн өзүнүн ачуу тажрыйбасы себеп болгон. Дүйнөлүк терроризмге каршы турууда Кыргыз Республикасынын айкын катышуусу АКШнын жана башка батыш өлкөлөрүнүн операциядан кийинки «Бузулгус эркиндик» аракеттерине, жаңжалдан кийинки Афганистандагы аскердик-саясий кырдаалды турукташтыруу боюнча иш-чараларга колдоо көрсөтүүдө байкалды. Кыргызстандын ЖККУ жана ШКУ линиялары боюнча өткөрүлгөн иш-чараларга катышуусу, анын ичинде Кант шаарында ЖККУ ТЖЖК (тез жайылтуучу жаамааттык күчтөр) авиабазасын түзүү да маанилүү.

Өткөн мезгилдин башкы окуясы 5-декабрь 2002-жылы президент В.Путиндин Кыргыз Республикасына болгон расмий сапары болду, анын жыйынтыгы Кыргыз-орус кызматташтыгынын жогорку деңгээлин көрсөттү.

Белгилей кетсек, анын сапарынын алдында Кант шаарына россиялык эксперттердин чоң тобу келип, кант аэродрому тез жайылтуучу Жамааттык күчтөрдүн компоненти катары авиациялык бөлүктү жайгаштырууга жарактуу деген тыянак чыгарган. Кантта авиабазаны түзүүнүн негизги максаты - Борбор Азияда, тактап айтканда Кыргызстанда коопсуздукту камсыз кылуу.

Кыргыз мамлекет башчысы А.Акаевдин 20-23-сентябрь 2003-жылы Кыргызстандын Россиядагы маданият күндөрүнүн алкагында өткөн, Москвага болгон иш сапарынын жүрүшүндө президент В. Путин менен коопсуздукту камсыз кылуу, ошондой эле аскердик жана соода-экономикалык тармактарда кызматташууну тереңдетүү жолдору талкууланды. Иш сапардын жүрүшүндө россиялык авиациялык базанын Кыргыз Республикасынын аймагында болуу статусу жана шарттары жөнүндө Макулдашууга кол коюлду. Дагы эки маанилүү документке кол коюлду:

1. Эки өлкөнүн Өкмөттөрүнүн ортосундагы Кыргыз Республикасынын Россиядагы дипломатиялык өкүлчүлүгүн жана Россия Федерациясынын

Кыргызстандагы дипломатиялык өкүлчүлүгүн жайгаштыруунун шарттары жөнүндө макулдашуу;

2. Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын Өкмөттөрүнүн ортосундагы эмгек ишмердиги жана эмгекчи-мигранттарды социалдык коргоо жөнүндө макулдашууга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү тууралуу Протокол 28-март 1996-жыл.

Кыргыз-Россия кызматташтыгы Кыргыз Республикасынын Президенти К.Бакиевдин 2009-жылдын февралында Россия Федерациясына болгон жумушчу сапарынын аркасында мындан ары да ырааттуу өнүгүү үчүн күчтүү түрткү болду. Бул иш сапар конкреттүү мүнөздө болуп, бир катар маанилүү эки тараптуу документтерге кол коюу менен байланышкан.

Жалпысынан Борбордук Азиядагы, анын ичинде Кыргызстандагы коопсуздук жөнүндө сөз кылганда, өзүнүн геостратегиялык маанисине байланыштуу Борбордук Азия мамлекеттери туруктуу өнүгүү зонасын түзүү, аймактык бүтүндүктү сактоо жана улуттук кызыкчылыктарды коргоо үчүн өз аракеттерин бириктирип жатканын белгилебей коюуга болбойт. Дээрлик бардык мамлекеттер улуттук коопсуздук, тышкы саясат түшүнүктөрүн иштеп чыгышкан, аскердик доктриналарды, коргонуу мыйзамдарын кабыл алышкан, өздөрүнүн Куралдуу Күчтөрүн жана улуттук коопсуздук системаларын түзүшкөн.

Коопсуздук чөйрөсүндөгү Кыргыз-Россия кызматташтыгынын негизги багыттары алардын улуттук жана жамааттык коопсуздугуна коркунучтардын жана чакырыктардын бардык спектрине каршы турууну камсыз кылаарын көрсөтүүдө.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга болот: Кыргызстан коопсуздук чакырыктарына каршы турууда активдүү позицияны ээлейт. Россия менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы кызматташтыкты ырааттуу өнүктүрүү үчүн негизди коопсуздуктун алкагында өз ара кызыкчылыктардын жалпылыгынын өсүп бараткан аң-сезими түзөт.

Диссертациялык изилдөөнүн төртүнчү бөлүмү – «Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын миграция жаатындагы кызматташуусу». Анда Кыргызстандан Россияга кеткен эмгек миграциясы ар тараптуу иликтенген.

Эмгек миграциясы-оор экономикалык кырдаал жана бул өлкөлөрдөгү мурдагы жумуш менен камсыз кылуу чөйрөсүнүн бузулушу менен шартталган КМШ өлкөлөрүнөн келген эң динамикалуу жана эң чоң миграциялык агым.

Калктын миграциялык маанайына таасир этүүчү факторлор болуп төмөнкүлөр саналат: республикадагы Туруксуз социалдык-саясий кырдаал, кирешенин төмөн деңгээли, коррупциянын өсүшү, криминалдын активдешүүсү, өсүп жаткан экономикалык кризис ж.б. Жергиликтүү талдоочулар өндүрүштүк кооперациянын союздук байланыштарынын дезинтеграциясы, өнөр жай жана айыл чарба өндүрүшүнүн көлөмүнүн кыскарышы, менчиктештирүү жана чыгашалуу ишканалардын жоюлушу – Кыргыз Республикасында жалпы

социалдык-экономикалык кырдаалдын начарлашына, ошондой эле жашоо деңгээлинин төмөндөшүнө, массалык жумушсуздукка алып келди жана анын натыйжасы катары калктын жакшы жашоого умтулууда аймактык орун которууларын шарттады деп белгилешет. Мындай кыймылдардын катышуучулары көздөгөн максаттар-бул эмгек колдонуу чөйрөсүн издөө болуп саналат, реалдуу кирешелерди көбөйтүү, турак-жай шарттарын жакшыртуу.

Бүгүнкү күндө Россияда жумушсуздук болгон учурда эмгек күчүнүн белгилүү бир сапатка жана адистешүүгө болгон муктаждыгы сакталып калууда, бул аз айлык акы төлөнүүчү кол жумуштарынын чоң көлөмү жана жергиликтүү калктын ичинен аларды аткарууну каалагандардын жоктугу менен шартталган. Көптөгөн аймактарда курулушта, автобус, троллейбус жана трамвай айдоочулары, станокчулар, газ электр ширетүүчүлөр жана башка кесиптеги жумушчулар жетишпейт.

Эмгек миграциясы (мыйзамдуу жана мыйзамсыз) Борбордук Азия өлкөлөрүнүн бюджетине келип түшүүнүн алдыңкы беренелеринин бири болуп саналат.

КР Өкмөтү өз ишмердүүлүгүн чет өлкөлөрдө, анын ичинде Россия Федерациясында жүргүзгөн эмгек мигранттарынын көйгөйлөрүн чечүүгө артыкчылыктуу саясий маани берет. Кыргыз гастарбайтерлеринин Россияда болуусун мыйзамдаштырууга, алардын ишмердүүлүгү үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө мүмкүндүк берүүчү тийиштүү нормативдик-укуктук базаны түзүүгө чоң көңүл бурулууда.

Кыргызстандан эмгек миграциясынын жалпы көлөмү мамлекеттик статистикалык органдар тарабынан келтирилген маалыматтардан көп эсе ашат. Азыркы учурда эмгек миграциясы - бул Кыргызстандагы эң чоң жана көрүнүктүү миграциялык тренд. Эмгек миграциясы бул Кыргызстандагы жумушсуздардын көп санын өзүнө сиңирип алган, ишке орноштуруунун кеңири жеткиликтүү альтернативдүү чөйрөсү.

Кыргызстандан эмгек миграциясынын негизги багыттары Россия жана Казакстан болуп саналат. Эмгек миграциясы негизинен стихиялуу жана мыйзамсыз жүргүзүлөт. Эмгек миграциясында эмгекке жарамдуу курактагы адамдар эң активдүү. Өзгөчө эмгек миграциясына айыл тургундары көп тартылууда.

Кыргызстандын түпкү калкынын азыркы учурдагы эмгек миграциясынын оң жактарынын ичинен эмгек мигранттарынын чыгып кетиши жумушчу күчтүн ашыкча көйгөйүн чечүүгө, ошондой эле республикадагы жумушсуздуктун деңгээлин кыскартууга көмөк көрсөтөт.

Эмгекте өзгөчө түпкү улуттагы жарандардын эмгек миграциясы жалпысынан Кыргызстанга пайдалуу деген тыянак чыгарылган. Ошондой эле Кыргызстандан мигранттардын келиши Орусиянын кызыкчылыгына каршы келбестигин жана анын улуттук коопсуздугуна коркунуч келтирбестигин далилдейт.

Россия Федерациясынын Жогорку миграциялык жагымдуулугун шарттаган негизги факторлор болуп төмөнкүлөр саналат:

- Россия Федерациясынын пайдалуу географиялык жайгашуусу, Европанын жалпы аянтынын 42% жана бүткүл Азиянын 29% ээлейт жана узундугу 60 000 кмге жакын мамлекеттик чек арасы (деңизди кошкондо) бар.;

- Чек ара байланышы, чектеш өлкөлөр менен өз ара пайдалуу экономикалык, маданий жана башка байланыштарды өнүктүрүү үчүн шарттарды жана себептердин жыйындысы катары орус чек көпчүлүк аймактарында байланыштын жогорку деңгээл;

- Россия Федерациясынын аймагында бир катар чет өлкөлөргө окшош аймактардын, биринчи кезекте чек арага жакын аймактардын болушу, социалдык-экономикалык өнүгүүнүн жогорку деңгээлинде калктын геоклиматтык шарттары жана этномаданий салттары;

- Россия Федерациясы тарабынан ишке ашырылып жаткан салыштырмалуу жагымдуу визалык саясат, КМШга катышкан мамлекеттердин көпчүлүгүнүн жарандары үчүн визасыз жана анын аймагына кирүүнүн жөнөкөйлөтүлгөн тартиби;

- Россия Федерациясынын калкынын жана мурда мурдагы СССРдин курамына кирген мамлекеттердин тарыхый калыптанган социалдык-маданий жакындыгы, бул өлкөлөрдөн келгендердин орус тилине жана социалдык чөйрөсүнө ыңгайлашуусунда олуттуу көйгөйлөрдүн жоктугу;

Россиянын жана Кыргызстандын миграциялык саясатынын маанилүү багыты жумушчу күчүнүн миграциясын жөнгө салууга багытталган эки тараптуу жана көп тараптуу макулдашууларды түзүү болуп саналат.

ЖЫЙЫНТЫК

Кыргызстандын жана ар кандай башка көз карандысыз мамлекеттин калыптанышынын маанилүү курамдык бөлүгү болуп тышкы дүйнө менен байланыштарды жөнгө салуу жана өнүктүрүү болуп саналат.

Орусияда жаңы муундагы саясатчылар бийликке келгенден кийин, Россиянын тышкы саясий курсу чоң прагматизм жана өлкөнүн дүйнөлүк күч борборлорунун бири катары мурунку статусун калыбына келтирүүгө багытталгандыгы менен мүнөздөлө баштады. Бул үчүн зарыл шарттар катары, Орусия КМШ мейкиндигинин колдоосу астында жана, биринчи кезекте, анын энергетикалык ресурстарын бириктирүү болуп аныкталган. Бул курстун алкагында Россиянын тышкы саясатында Борбордук Азиянын мааниси бир кыйла жогорулады.

Эки өлкөнүн ортосундагы Дипломатиялык мамилелер тез арада толук кандуу мүнөзгө ээ болду: элчиликтер ачылып, мамлекет башчыларына эгемендүү республикалардын алгачкы элчилерине ишеним грамоталары тапшырылды. Эки өлкөнүн дипломатиялык ведомстволорунун ишмердүүлүгүнүн жигердүүлүгү, динамизми алгачкы жылдардагы кыйынчылыктарга карабастан кыргыз-россиялык эки тараптуу мамилелерди өнүктүрүү үчүн жагымдуу келишимдик-укуктук, уюштуруучулук жана психологиялык шарттарды түздү.

Саясий, экономикалык жана руханий чөйрөлөрдө Кыргыз-Орус союздук өз ара аракеттешүүсү бул мезгилде жогору жактан өнүккөн. Орус багыты негизги артыкчылык катары бекем негизге ээ болгон жана жылдан жылга жаңы жана реалдуу мазмун менен толтурулган.

Өткөн жылдарда өз ара аракеттенүүнүн бардык чөйрөлөрүндө кыргыз-россия мамилелеринин фундаменталдык негиздери түзүлдү. Кыргызстан менен Россиянын өз ара аракеттешүүсүнүн укуктук негизин түзгөн эки тараптуу мамилелердин кеңири келишимдик базасы түзүлдү. 21-июль 1991 – жылы Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосундагы мамлекеттер аралык мамилелердин негиздери жөнүндө келишимге, 20 – март 1992-жылы Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосундагы дипломатиялык мамилелерди орнотуу жөнүндө протоколго, 10-июнь 1992-жылы Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ортосундагы достук, кызматташтык жана өз ара жардам жөнүндө келишимге кол коюлган.

27-июлда 2000-жылдын түбөлүк достук, союздаштык жана өнөктөштүк жөнүндө декларациянын негизги жоболорунун духунда эки өлкөнүн тарыхый жактан түзүлгөн байланыштары өнүгүп келе жатат.

Кыргыз-россиялык көп пландуу өз ара аракеттенүү эки тараптуу кызматташтыктын дээрлик бардык чөйрөлөрүндө жүрүп жатат, ага төмөнкүлөр кирет: саясий-дипломатиялык байланыштар, соода-экономикалык өз ара мамилелер, коопсуздук маселелери, аскердик-техникалык байланыштар жана маданий-гуманитардык мамилелер, анын ичинде бирдиктүү маалыматтык мейкиндикти колдоо.

Эки өлкөнүн парламенттеринин, өкмөттөрүнүн, министрликтеринин жана ведомстволорунун линиясы боюнча жогорку деңгээлдеги туруктуу байланыштар сакталат. Биздин мамлекеттердин өз ара аракеттенүүсүнүн артыкчылыктуу багыттарынын бири эмгек миграциясы чөйрөсүндөгү кызматташтык болуп саналат.

Миграция Кыргызстан менен Россиянын кызыкчылыктарын бириктирген маанилүү фактор болуп саналат, алардын башкы милдеттеринин бири азыркы учурда кеңейип бараткан миграциялык агымдарды жөнгө салуу болуп саналат.

Миграциялык процесстердин өнүгүшүнө мурдагы СССР республикаларында демографиялык өндүрүүнүн ар кандай түрлөрү түздөн-түз таасир этет, алардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн деңгээлдериндеги жана темптериндеги айырма бул принципалдуу жаңы геосаясий кырдаал.

Макулдашылган миграциялык саясатты жүргүзүү көптөгөн көйгөйлөргө туш болууда, аларды эки тараптуу тартипте биргелешкен аракеттер менен чечүү зарыл. Бул максатта Россиянын ФМК (Федералдык миграция кызматы) жана КР миграция жана жумуштуулук иштери боюнча мамлекеттик комитетинин Россиялык-Кыргыз жумушчу тобу түзүлгөн, ошондой эле бул жаатта бир катар макулдашууларга кол коюлган.

Тышкы саясат жаатындагы тыгыз өз ара аракеттенүү жана глобалдык жана региондук дипломатия, Жамааттык коопсуздук, коргонуу жана чек араларды коргоо, курал-жарактарды жана баңги заттарды мыйзамсыз жүгүртүү

чөйрөлөрүндөгү практикалык кадамдарды макулдашуу Кыргыз Республикасы үчүн чоң мааниге ээ. КМШны бекемдөө, Жамааттык коопсуздук Келишим Уюму менен Шанхай кызматташтык уюмунун алкагында өз ара аракеттешүүнү жакшыртуу маселелери боюнча эки өлкөнүн позицияларынын дал келүүсү белгиленүүдө.

Кыргыз-Россия аскердик-техникалык өнөктөштүгү төмөнкүдөй көрсөткүчтөр менен мүнөздөлөт: аскердик-техникалык жардам көрсөтүү; аскердик багыттагы продукцияларды Кыргыз Республикасынын аймагына россиялык аскердик объекттерди жайгаштыруу үчүн ижара акысынын эсебине жеткирүү.

Эл аралык терроризмге каршы күрөшүү маселелеринде биргелешкен аракеттер кыргыз-россия кызматташтыгынын оң жактары болуп калды.

Ислам фундаментализминин экстремисттик күчтөрү тарабынан Борбордук Азия мамлекеттеринин жана Россиянын ички иштерине трансчек аралык куралдуу кийлигишүүсүнүн күчөшүнө байланыштуу биздин региондун үстүнөн көтөрүлгөн жалпы коркунуч биздин өлкөлөрдүн коргонуу жана мамлекеттик коопсуздук жаатында мындан ары жакындашуусуна объективдүү түрткү берет.

ЖККУнун алкагында региондо тез жайылтуучу Жамааттык күчтөрдүн, КМШнын Антитеррордук борборунун филиалынын, ошондой эле штаб-квартирасы Бишкекте жайгашкан ШКУнун Антитеррордук борборунун түзүлүшү буга далил болуп саналат.

Кантта россиялык авиабазанын расмий ачылышы (2003-жылдын октябры) биздин өлкөлөрдүн ортосундагы жакындашууга карата стратегиялык багыттын кезектеги ырастоосу болду.

Ошентип, кыргыз-орус мамилелери гармониялуу негизде өнүгүүдө. Өнөктөш-мамлекеттер катары бизде эки тараптуу жана көп тараптуу кызматташуу маселелеринин басымдуу көпчүлүгү боюнча мамилелер дал келет. Ошол эле учурда, эки өлкөнүн кызыкчылыктарына зыян келтирип жаткан бюрократиялык создуктуруулар менен, тийиштүү динамизмсиз чечилген бир катар көйгөйлөр бар. Мамлекеттердин деңгээлиндеги мамилелерди региондордун кызматташтыгы жана башка деңгээлдердеги байланыштар менен толуктоо маанилүү.

Азыркы учурда кол коюлган ондогон келишимдер менен макулдашууларды аткаруунун так механизмин иштеп чыгууга өзгөчө көңүл бурулууда. Ыкчам ишке ашыруу мүмкүнчүлүгү жана өзгөргөн кырдаалдын ылайыктуулугу боюнча алардын ар бирине кылдат ревизия жүргүзүлөт. Мындай иш кызматташууга жаңы дем берип, терс тенденциялардын себебин жоюуга мүмкүндүк берет.

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча айрым тыянактарды чыгарууга болот:

- 2000-жылдардын башында Россиянын Борбордук Азия өлкөлөрүнө карата саясаты кыйла ырааттуу, ийкемдүү жана прагматикалык болуп калды. Кыргыз-орус мамлекеттер аралык саясий байланыштары жанданды. Өз ара визиттердин жүрүшүндө эки тараптуу мамилелерди интенсификациялоо боюнча

актуалдуу маселелер, ошондой эле аймактык жана эл аралык көйгөйлөр талкууланууда. Мындан тышкары, изилденип жаткан мезгилде постсоветтик мейкиндикте көп тараптуу мамлекеттер аралык мамилелердин укуктук базасы Активдүү калыптанууда, ЖККУ, ЕврАзЭС, ШКУ сыяктуу интеграциялык түзүмдөр түзүлүүдө.

- Кыргызстандын жана башка Борбордук Азия мамлекеттеринин улуттук коопсуздугуна коркунучтар күчөй берет. Региондун мамлекеттери аларга өз алдынча каршы турууга толук жөндөмдүү эмес. Ошол эле учурда ЖККУ жана ШКУ ресурстарын пайдалануу аркылуу аймактык интеграция, ошондой эле Россия менен кызматташуу аларды чагылдыруунун негизги багыты болушу мүмкүн.

- КМШ АТБнын, ЖККУнун жана ШКУнун алкагында аскердик-саясий кызматташтыкты тереңдетүүнүн перспективалары көп жагынан катышуучу мамлекеттердин ички абалы менен аныкталат. Ошол эле учурда мындай интеграциянын негизги кыймылдаткыч күчү болгон Россиянын өзгөчө ролун баса белгилөө керек. Бул жалпы коркунучтарды чагылдыруу максатында мындан ары да бириктирүү мүмкүн Россияга таянуу менен болот.

- Заманбап шарттарда миграциялык агымдардын калыптанышында социалдык-экономикалык факторлор чечүүчү мааниге ээ болду. Орус тилдүү жана титулдук калктын өкүлдөрүнүн миграциясы биринчи кезекте экономикалык себептердин таасири астында жүргүзүлөт.

- Миграциялык процесстерди жөнгө салуу зарылдыгы эл аралык миграция донор мамлекеттер үчүн да, реципиент мамлекеттер үчүн да оң жана терс кесепеттерге алып келиши менен шартталган. Ошондуктан ар бир өлкө өзүнүн улуттук миграциялык саясатын жүргүзөт.

- Эмгек миграциясы Россия менен эки тараптуу мамилелерде мамлекеттин ички жана экономикалык саясатында эске алынган өлкөнүн өнүгүүсүнүн узак мөөнөттүү фактору катары каралышы керек. Миграцияны баалоого ЕврАзЭСтин бирдиктүү экономикалык мейкиндигинин, ЖККУ багыты боюнча аскердик-саясий, КМШ линиясы боюнча маданий-билим берүү мейкиндигинин алкагында өнүгүп жаткан интеграциялык процесстердин практикалык натыйжасы катары мамиле кылуу маанилүү. Дал ушундай түшүнүктү илгерилетүү мигранттардын эмгектик жана социалдык укуктарын коргоо бөлүгүндө адекваттуу ченемдик-укуктук базаны түзүүдө, миграциялык агымдарды жөнгө салуу механизмин өркүндөтүүдө, тиешелүү инфраструктураны калыптандырууда донор-өлкөлөр менен мигранттарды кабыл алган өлкөлөр менен конструктивдүү өз ара аракеттенүүгө мүмкүндүк берет.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

- Азыркы мезгилде чакан мамлекеттерге эл аралык чөйрөдө өз коопсуздугун камсыз кылуу милдеттерин натыйжалуу ишке ашырууга мүмкүндүк берген региондук жана глобалдык коопсуздукту камсыз кылуунун көп тараптуу механизмдеринин мааниси өсүүдө. Ошондуктан Кыргызстан үчүн ЖККУ, ШКУ, ЕврАзЭС сыяктуу түзүмдөрдүн алкагында коопсуздукту камсыз

кылуу боюнча күч-аракеттерди арттыруу өзгөчө мааниге ээ болууда. Ошол эле учурда Россия жана Борбор Азия өлкөлөрү менен эки тараптуу мамилелер бекемделет.

- Көрсөтүлгөн түзүмдөрдүн форматындагы коопсуздукту камсыз кылуу проблемалары боюнча мамлекеттердин натыйжалуу өз ара аракеттенүүсү кемчиликсиз жана координацияланган ченемдик-укуктук базага таянууга тийиш экендигин баса белгилөө керек.

- Ресурстардын чектелүүлүгү, экономикалык өнүгүүнүн жетишсиз деңгээли, коргонуу потенциалынын абалы, жада калса жамааттык коопсуздуктун эл аралык жана аймактык системаларына катышуу Кыргызстанга улуттук коопсуздукту толук көлөмдө камсыз кылууга мүмкүндүк бербейт. Демек, мамлекеттин улуттук коопсуздугун камсыз кылуу үчүн тең салмактуу ички жана тышкы саясаттын негизинде коркунучтарды алдын алуунун жана нейтралдаштыруунун оптималдуу жолдорун издөө зарыл.

- Эмгек миграциясы менен байланышкан көйгөйлөрдү чечүү үчүн миграциялык саясатты жүргүзүүгө жооптуу бардык мамлекеттик түзүмдөрдүн ишин активдештирүү зарыл, алар багыттары, динамикасы жана масштабы боюнча жетишээрлик жөнгө салынуучу миграциялык процессти түзүү жана камсыз кылуу үчүн социалдык-экономикалык, мыйзамдык-укуктук жана идеологиялык өбөлгөлөрдү жана шарттарды түзүшү керек, бул туруктуу экономикалык өсүшкө, өлкөнүн мамлекеттик коопсуздугун бекемдөөгө жана мигранттардын укуктарын ишке ашыруу үчүн тийиштүү шарттарды камсыз кылууга тийиш.

- Мамлекет жана коомдук уюмдар мигранттарды колдоо боюнча чараларды биргелешип иштеп чыгышы керек. Кыргызстанда кадрларды даярдоо менен алектенүү, ушул категориядагы адамдар үчүн адаптациялык программаларды киргизүү, тышкы рыноктордо жумушчу күчүнө суроо-талап жана сунуштар, анын ичинде эмгек шарттары жана акы төлөө ж. б. жөнүндө маалыматтар банкын түзүү зарыл.

- Бардык кызыкдар тараптардын макулдашылган биргелешкен иш-аракеттери менен гана миграциялык саясаттагы кырдаалды кыйла жакшыртууга жетишүүгө болот.

- Эмгек миграциясына байланыштуу көйгөйлөрдү чечүү үчүн ЭМУ, Дүйнөлүк банк, Эл аралык эмгек уюму сыяктуу эл аралык уюмдардын колдоосуна таянуу менен башка өлкөлөрдүн тажрыйбасын пайдалануу зарыл. Миграциялык процесстерди башкаруу системасын реформалоо зарылдыгын өкмөт жана парламент деңгээлинде чечим кабыл алгандар түшүнүшү зарыл. Ошондо бара-бара миграциялык процесстер жарандар жана жалпы мамлекет үчүн туруктуу киреше булагына айланат.

Диссертациялык иштин негизги жоболору төмөнкү жарыяланган эмгектерде чагылдырылган:

1. Осмонов с.м. – Кыргызстан менен Россиянын он кылымдын башындагы аскердик стратегиялык кызматташтыгы. Кыргызстандагы ЖОЖдордун

Жаңылыктары, АЧК 2/2009. ISSN:1026-90-45http://www.science-journal.kg/media/papers/ivk/2009/2/%D0%98%D0%92_2-2009-95-97.pdf

2. Осмонов с.м. – Кыргызстандын РФ аймактары менен экономикалык кызматташтыгы. Известия ВУЗов Кыргызстана, растяжения 2 б.: 2009 Закон:1026-90-45 http://www.science-journal.kg/media/Paper/ivk/2009/2/%D0%98%D0%92_2-2009-267-269.pdf

3. Азыркы кыргыз-орус диалогу. Илим жана жаңы технологиялар УСК 6 2009 Инсан36322782 Ш.: Оот. 203-205-бб. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/about>

4. Кыргызстан менен Россиянын эл аралык мамилелериндеги миграция маселеси. "Поиск" -Алматы, 2009-ут 4 БАГЫТТАР1560-1722. 156-161-бб. <http://www.naukaizhizn.kz/index.php/journal/issue/view/129>

5. Борбордук Азия аймагында орус саясатынын өнүгүшү. ОшТУнун Жаңылыктары 2, 2014. Сүрөт баян 1694-660Ж. 209-212-бб. <http://vestnik.oshtu.kg/>

6. Кыргыз-орус кызматташтыгы: тарых жана азыркы учур. Жыйнакта 2020-жылы Россия Екатеринбургдун Мекенди коргоо боюнча элдин улуу эрдиги. ISBN 978-5-7186-1646-0. 82-87-бб. Нурунбетов Б. А. <http://elar.uspu.ru/handle/uspu/13710>

7. Коопсуздук жаатындагы Кыргыз-Россиялык кызматташтык. Известия ОшТУ поп 4 2021ст 1694-660 ОБЕСТ. 47-52-бб. <http://vestnik.oshtu.kg/>

8. Кыргызстандан Россияга миграциянын баштапкы этабы. Известия вузов выступов 4 2022 воздух 1694-7681 воздух: 10.26104/ст.2019.45.557. 175-179-бб. http://www.science-journal.kg/media/papers/ivk/2022/4/%D0%98%D0%92%D0%9A_4-2022_175-179_XGkTeUL.pdf

9. Кыргызстандын жарандарынын Россияга мыйзамсыз миграциясы. Известия вузов выступов 4 2022 воздух 1694-7681 воздух: 10.26104/ст.2019.45.557. 180-185-бб. http://www.science-journal.kg/media/Papers/ivk/2022/4/%D0%98%D0%92%D0%9A_4-2022_180-185.pdf

10. Кыргызстан Россия жаңыланган тышкы саясий концепциянын жарыгында. Илим жана практика бюллетени, 9 2022 Россия Нижневартоск айылы 2414-2948 DOI.org/10.33619/2414-2948/82. 625-629-бб. www.bulletennauki.ru/

11. Кыргызстандан Россияга кеткен мигранттардын укуктук статусу. Илим жана практика бюллетени бүгүн 10 2022. Орусия Нижневартоск көч. 2414-2948 DOI.org/10.33619/2414-2948/83. 253-290-бб. Абытов Б. К. www.bulletennauki.ru/

12. Кыргызстан менен Россиянын кылымдын башындагы стратегиялык өнөктөштүгү. Эл аралык илимий форум Илим жана инновация-заманбап түшүнүктөр 10.08.2023 Москва РФ. DOI 10.34660/INF.2023.18.84.116. 115-120-бб. <https://cloud.mail.ru/public/SaKi/7VUm7VVDL>

13. Strategic partnership of Kyrgyzstan and Russia at the turn of the centuries. Scientific research of the sco countries: synergy and integration. Infinity Publishing. Haidian, Beijing, PRC 9.08.2023. ISSN 978-5-905695-82-7 DOI

<https://cloud.mail.ru/public/Eq51/qZsViaHkt>

14. Кыргызстан менен Россиянын мамлекеттер аралык мамилелери 2002ж. Н. Исановдун 80жылдыгына арналган илимий конференциясы Ош МУ 31.08.2023. ISBN 978-9967-18-900-3. 89-93-бб. <http://isanov-80.oshsu.kg/>

15. Кыргыз-орус кызматташтыгынын өнүгүшүндөгү тарыхы жана тарыхнаамасы ХХ-Извектин башында. Илим жана практика бюллетени 2023 Т. 9. 10 Орусия Нижневартоск. Аркылуу 2414-2948 DOI.org/10.33619/2414-2948/95. 326-334-бб. Абытов Б. К. www.bulletennauki.ru/

РЕЗЮМЕ

на диссертацию Осмонова Сатимбая Маматовича на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 отечественная история на тему «Кыргызско-Российское сотрудничество в начале XXI века».

Ключевые слова: Кыргызская Республика, Российская Федерация, политическое межгосударственное сотрудничество, безопасность, внешняя трудовая миграция, военно-техническое сотрудничество.

Объектом диссертационной работы: является Кыргызско-Российское сотрудничество в начале XXI века в двухстороннем формате. Рассматривается характер и проблемы взаимодействия Кыргызстана и России по определенным аспектам.

Предмет исследования: Межгосударственные политические отношения в сфере безопасности и сотрудничества КР и РФ в области миграции.

Цель диссертационного исследования: является анализ кыргызско-российского сотрудничества в начале XXI века в политической области, в сфере безопасности и трудовой миграции.

Методология исследования: Методологическую основу исследования составляют общенаучные принципы историзма в которой они нам позволили рассмотреть актуальные проблемы межгосударственных отношений КР и РФ в конкретно исторических условиях, а также метод нормативно правового исследования при анализе взаимодействий двух стран в годы суверенитета и независимости.

Научная новизна диссертационной работы: В данной работе предпринимается попытка изучения процесса развития двухстороннего кыргызско-российского сотрудничества в начале XXI века в межгосударственной политической сфере, а также в таких областях как безопасность и внешняя трудовая миграция. Также научной новизной могут быть названы следующие: Проведена систематизация и анализ фактического материала исследуемой проблемы. Введены в научный оборот некоторые архивные материалы и собранные нами, полевые материалы по изучаемой проблеме. Обоснована на основе собранных источников и исследований роль

России в области безопасности КР и всего региона. Выявлены проблемные вопросы наших трудовых мигрантов, правового и социального характера.

Научно-практическое значение диссертации: Диссертационное исследование придает прежде всего возможность для анализа его отдельных положений и выводов текущей ситуации в кыргызско-российском сотрудничестве и составления рекомендаций для соответствующих структур.

Материалы диссертационного исследования могут найти применение и в учебном процессе для подготовки общих и специальных курсов по истории Отечества

Осмонов Сатимбай Маматовичтин «XXI кылымдын башындагы кыргыз-орус кызматташтыгы» атуу 07.00.02 Ата Мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илиминин кандидаты окуумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: Кыргыз Республикасы, Россия Федерациясы, мамлекеттер аралык саясий кызматташтык, коопсуздук, тышкы эмгек миграциясы, аскердик-техникалык кызматташтык.

Изилдөөнүн объектиси; XXI кылымдын башындагы эки тараптуу форматтагы кыргыз-орус кызматташтыгы болуп саналат. Кыргызстан менен Россиянын айрым багыттары боюнча өз ара аракеттенүүсүнүн мүнөзү жана көйгөйлөрү каралат.

Изилдөөнүн предмети: Коопсуздук чөйрөсүндөгү мамлекеттер аралык саясий мамилелер жана миграция жаатындагы Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын кызматташтыгы.

Изилдөөнүн максаты: XXI кылымдын башында кыргыз-орус кызматташтыгын саясий чөйрөдө, коопсуздук жана эмгек миграциясы жаатында талдоо болуп саналат.

Изилдөөнүн методологиясы: Изилдөөнүн методологиялык негизин историзмдин жалпы илимий принциптери түзөт, мында алар бизге конкреттүү тарыхый шарттарда Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын мамлекеттер аралык мамилелеринин актуалдуу маселелерин, ошондой эле эгемендүүлүк жана көз карандысыздык жылдарында эки өлкөнүн өз ара аракеттешүүсүн талдоодо ченемдик укуктук изилдөө методун кароого мүмкүндүк берди.

Диссертациялык иштин илимий жаңылыгы: Бул эмгекте мамлекет аралык саясий чөйрөдө, ошондой эле коопсуздук жана тышкы эмгек миграциясы сыяктуу тармактарда эки тараптуу кыргыз-орус кызматташтыгынын өнүгүү процессин изилдөө аракети көрүлүүдө. Ошондой эле илимий жаңылык деп атоого болот: системалаштыруу жана иликтенип жаткан маселенин чыныгы материалдык талдоо жүргүзүлөт. Изилдөө маселеси боюнча кээ бир архивдик материалдар жана биз чогулткан талаа материалдары илимий жүгүртүүгө

киргизилген. Чогултулган булактардын жана изилдөөлөрдүн негизинде Россиянын КРнын жана бүткүл региондун коопсуздугу жаатындагы ролу негизделген. Биздин эмгек мигранттарынын укуктук жана социалдык мүнөздөгү көйгөйлүү маселелери аныкталды.

Диссертациянын илимий-практикалык мааниси: Диссертациялык изилдөө биринчи кезекте анын жеке жоболорунун жана корутундуларынын мүмкүнчүлүгү менен, кыргыз-орус кызматташтыгынын учурдагы абалын талдоо, тиешелүү түзүмдөр үчүн сунуштарды иштеп чыгуу үчүн берилет. Диссертациялык изилдөөнүн материалдары Ата Мекен тарыхы боюнча жалпы жана атайын курстарды даярдоо үчүн окуу процессинде да колдонулушу мүмкүн.

SUMMARY

on the dissertation of Osmonov Satimbay Mamatovich for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 0700.02 national history on the theme "Kyrgyz-Russian cooperation in the early XXI century»

Keywords: Kyrgyz Republic, Russian Federation, political interstate cooperation, security, external labor migration, military-technical cooperation.

The object of the dissertation work; is Kyrgyz-Russian cooperation in the early XXI century in the bilateral format. The nature and problems of interaction between Kyrgyzstan and Russia on certain aspects are considered.

Subject of the study: Interstate political relations in the field of security and cooperation between the Kyrgyz Republic and the Russian Federation in the field of migration.

The purpose of the dissertation research; is to analyze the Kyrgyz-Russian cooperation in the early XXI century. In the political, security and labor migration.

Methodology: The methodological basis of the study is the general scientific principles of historicism, which allowed us to consider the actual problems of interstate relations between the Kyrgyz Republic and the Russian Federation in specifically historical conditions. And also the method of normative-legal research in analyzing the interaction of the two countries in the years of sovereignty and independence.

Scientific novelty of the dissertation work: This work attempts to study the process of development of bilateral Kyrgyz-Russian cooperation in the early XXI century. In the interstate political sphere, as well as in such areas as security and external labor migration. Also scientific novelty can be named the following: Systematization and analysis of the factual material of the problem under study. Some archival materials and field materials collected by us on the problem under study have been introduced into the scientific turnover. The role of Russia in the security of the Kyrgyz Republic and the whole region is substantiated on the basis of collected sources and studies. Problematic issues of our labor migrants, legal and social nature are revealed.

Scientific and practical significance of the dissertation: Dissertation research gives first of all the possibility of its individual provisions and conclusions to analyze the

current situation in Kyrgyz-Russian cooperation, making recommendations for the relevant structures. The materials of the dissertation research can find application in the educational process for the preparation of general and special courses on the history of the Fatherland.